Bölüm 1

Medeni Usûl Hukuku Kavramı ve Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı

Öğrenme çıktıları

Medeni Usûl Hukuku Kavramı ve Yargı Örgütü

1 Medeni usûl hukuku, yargı ve yargı örgütü kavramlarını ilişkilendirebilme

2 Yargı kollarını ve adli yargı içinde yer alan mahkemeleri sıralayabilme

Medenî Usûl Hukukunun Konusu Amacı ve Kaynakları

3 Medeni usûl hukukunun konusunu, amacını ve kaynaklarını açıklayabilme

Yargılama Faaliyetinin Niteliği, Süjeleri ve Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı

4 Hâkimlerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamaya yönelik kuralları açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Yargı Örgütü • Mahkeme • Ihkakı Hak • Uyuşmazlık • Yargı Kolu • Adli Yargı • Medeni Yargı

GİRİŞ

İnsan, doğası gereği ancak toplum içinde yaşayabilen bir varlıktır. Onun bu özelliği, hem ihtiyaçlarının karşılanabilmesi açısından kaçınılmaz hem de sosyallik içgüdüsünün sonucudur. Toplum hâlinde yaşamanın ihtiyaçların ve içgüdülerin yönlendirmesiyle ortaya çıkışı, hayvan topluluklarında da rastlanan bir durumdur. Ancak, insan açısından farklı olan hususların en önemlilerinden birisi, birlikte yaşayışın akıl, bilinç ve estetik değerler tarafından yönlendirilmesidir.

Toplum hâlinde yaşayan insanlar, bir kısmı kendilerini buna yönlendiren sebeplerin doğal sonucu, bir kısmı ise bu hâlde yaşayabilmenin anlamlı, sağlıklı ve sürekli oluşunu temin amacına yönelmiş olan ilişkiler içine girerler. Bu ilişkiler bir taraftan kendileri arasında, diğer taraftan da oluşturdukları topluluklar arasında kurulur. Toplum hâlinde yaşayan insanların meydana getirdiği en temel ve küçük oluşum aile, en örgütlü ve büyük yapı ise devlettir.

İnsanların toplum hâlinde yaşayışları sırasında, gerek birbirleriyle ve gerekse – aileden devlete kadar – oluşturdukları yapılarla olan ilişkilerinin bir düzen içinde sürdürülebilmesi için birçok kurala ihtiyaç vardır. Bu kuralların toplamı, *sosyal düzen kuralları* olarak adlandırılır. Bunlar; hukuk, din, ahlak, örf ve âdet ve adabımuaşeret (görgü) kurallarıdır. Söz konusu kategorilerin her biri için ayrı bir müeyyide türünden söz etmek mümkündür. Bununla birlikte, bunlardan sadece hukuk kurallarının riayet görmesi, kendileri için öngörülmüş olan müeyyidelerin cebren (zorla) yerine getirilmesi ayrıcalığına sahiptir. Söz konusu müeyyidelerin cebren yerine getirmesini ise aynı zamanda hukuk kurallarını da koymuş olan ve insanoğlunun bugüne kadar oluşturduğu en büyük ve aynı zamanda en güçlü ve örgütlü yapı olan devletin güvencesine kavuşturulmuştur. Bundan dolayıdır ki diğer sosyal düzen kuralları başkaca topluluklarda da mevcut olabildikleri hâlde, hukuk, ancak devlet hâline gelebilmiş toplumlarda varlık kazanabilmiş ve mevcudiyetini muhafaza edebilmiştir.

Hukuk kuralları için öngörülen müeyyideler, kuralın niteliği ve düzenlediği alan dikkate alınarak farklılaştırılmıştır. Söz konusu farklılık, bu müeyyideye karar verilmesi süreci ve bunun uygulanışında da ortaya çıkar.

Bu bölümde özel hukuk alanındaki hukuk kurallarına riayet edilmemesi hâlinde müeyyideye karar verme sürecinde yargı organları tarafından uyulması gerekli usûl kurallarını içeren medeni usûl hukukunun anlamı, medeni usûl hukukunun "yargı" ve "yargı örgütü" ile ilişkisi, medeni usûl hukukunun konusu amacı ve kaynakları açıklanmıştır. Daha sonra medeni yargı alanında insan kaynağı üzerinde durularak mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin kurallar üzerinde durulmuş ve bu kapsamda özellikle hâkimlerin yasaklı olması ve hâkimlerin reddi konuları açıklanmıştır.

MEDENİ USÛL HUKUKU KAVRAMI VE YARGI ÖRGÜTÜ

Hukuk kurallarına riayet edilmemesi hâlinde öngörülen müeyyidenin uygulanmasına karar verme yetkisi, modern devlet tarafından, sırf bu maksatla kurulmuş olan kurumlara bırakılmıştır. Bir bütün hâlinde *yargı örgütü* ve münferiden ise *mahkeme* olarak adlandırılan söz konusu kurum, hukuk kurallarına riayet etmemenin bilhassa devlet adına yetki kullanan kamu görevlileri kaynaklı olabileceği de dikkate alınarak yürütme organının dışına çıkarılmakla kalınmamış, ondan (ve bu arada, temel fonksiyonu hukuk kuralını koyma olan yasama organından) bağımsızlaştırılmıştır.

dikkat

Diğer sosyal düzen kurallarından farklı olarak hukuk kuralları kendileri için öngörülmüş müeyyidelerin zorla ve devlet eliyle yerine getirilmesi ayrıcalığına sahiptir.

Roma hukukundan itibaren yapılan "özel hukuk – kamu hukuku" ayırımında, *özel hukuk* alanına dahil (maddi) *hukuk* normlarının öngördükleri haklara riayetle yükümlü olanların bunu kendiliklerinden yerine getirmemeleri hâlinde, güç kullanma tekelini elinde bulunduran devletin buna müdahale etmeye karar vermek üzere kurduğu kurumların (yargı örgütü – mahkemeler), söz konusu müeyyideye karar verme sürecini düzenleyen kurallar bütününe *medeni usûl hukuku* adı verilmektedir. Söz konusu süreç sonucunda verilen kararın

zorla yerine getirilmesini düzenleyen kurallar bütününü ifade eden *icra ve iflâs hukuku* da esas itibariyle, medeni usûl hukukunun devamı niteliğinde olmakla birlikte, Türk hukukunda ayrı bir kanunla düzenlenişinin de etkisiyle, bağımsız bir hukuk dalı hâline gelmiştir.

Yargı Kavramı

Kıta Avrupası hukuk sistemine dahil olan Türk hukukunda, hukuk kurallarının soyut ve genel nitelikli olması esastır. Bu kurallar, esas itibariyle, kişilerle kişiler ve kişilerle onların oluşturdukları diğer kurumlar arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Bu düzenleyişte, kişisel (bireysel) ve toplumsal (kamusal) menfaatler dikkate alınmaktadır. Bir menfaatin hukuk kuralıyla (yaptırıma bağlanarak) korunması (güvence altına alınması) durumunda o (menfaat) *hak* mertebesine yükselmektedir. Hakkın temelinde yer alan menfaatin kişisel olması durumunda özel hukuktan, buna karşılık söz konusu menfaatin toplumsal olması durumunda ise – genel olarak – kamu hukukundan söz edilir.

Hakkın temelinde menfaatin bulunması, bunları düzenleyen soyut hukuk kuralları sayesinde, kişiler arası ve toplumsal ilişkilerde bir menfaat dengesinin ve buna dayalı sosyal barışın kurulmasını sağlar. Dolayısıyla, bir hakkın (menfaatin), buna riayet etmeye hukuk kuralıyla mecbur kılınmış kişi tarafından ihlal edilmesi hâlinde, bir taraftan (genel olarak) toplumdaki menfaat dengesi ve buna bağlı olarak sosyal barış bozulur; diğer taraftan, (özelde) o hakkın kendisine tanınmış olduğu kişiyle (hak sahibi – alacaklı) buna riayet yükümlüsü olan kişi (borçlu) arasında (bozulan menfaat dengesi sebebiyle) *uyuşmazlık* ortaya çıkar.

İhlalin giderilmesi, böylece ortaya çıkan uyuşmazlığın sona erdirilmesi ve bozulan sosyal barışın yeniden tesis edilebilmesi için düşünülebilecek iki yöntem mevcuttur: Bunlardan birincisi, ihlale bağlanan müeyyideyi doğrudan doğruya hak sahibinin kendisinin uygulaması (*bizzat ihkak-ı hak*), diğeri ise güç kullanma yetkisini münhasıran kendi elinde bulunduran devlete (onun bu iş için görevlendirdiği organ olan mahkemelere) başvurmak.

Bizzat ihkak-ı hak, zayıf olanın müeyyideyi uygulayamaması, güçlü olanın ise sübjektif etkilerle aşırıya kaçması ve böylece yeni hak ihlallerine ve uyuşmazlıklara neden olup sosyal barışı daha fazla bozma tehlikesini barındırdığından, modern devlet tarafından (meşru müdafaa ve zaruret hâli gibi çok sınırlı hâller dışında) kural olarak yasaklanmıştır. Bunun yerine, tarafsız, güçlü ve örgütlü bir yapı olan mahkemelere (devlete) başvurmak, güvenceli, âdil ve etkin bir yoldur. Devletin bu görevi ve sorumluluğu üstlenmesiyle onun (yasama ve yürütme yanında) yargı işlevi ortaya çıkmış ve modern devlet bu işlevini, kendi içinde, sırf bu amaçla kurduğu bağımsız mahkemelere (yargı örgütü) tevdi etmiştir (AY m. 9).

dikkat

Hukuk devletlerinde sınırlı haller dışında (meşru müdafaa ve zaruret hali gibi) ihkak- hak (müeyyideyi hak sahibinin kendisinin uygulaması) yasaklanmıştır.

Bu çerçevede, ***yargı*** kavramını, *"soyut hukuk kurallarının, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından, somut bir uyuşmazlığın giderilmesi amacıyla, yargısal usûllere uyularak tatbik edilmesi"* olarak tanımlamak mümkündür.

Yargı, soyut hukuk kurallarının, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından, somut bir uyuşmazlığın giderilmesi amacıyla, yargısal usûllere uyularak tatbik edilmesidir.

Yargı Kolları ve Yargılama Hukuku

Soyut hukuk kuralının koruduğu menfaatin (hakkın) bireysel yahut toplumsal (kamusal) niteliğine bağlı olarak onun mahkemeler eliyle korunmasında uygulanacak olan usûlün (yöntemin) de farklılaştırılması, bu korumanın etkinliği bakımından çoğu zaman kaçınılmazdır. Öte yandan, söz konusu nitelik, korumada bireysel yahut kamusal iradenin önem taşıması açısından da dikkate alınması gerekir. Belirtilen bu iki yön yanında başkaca bazı kriterler de kullanılmak suretiyle yapılan sınıflandırmada, nitelikleri açısından bir bütün teşkil eden dava ve işlerin ayrı bir yargılama usûlüne tâbi kılınmasıyla oluşturulan bütünlüğe *yargı kolu* adı verilmektedir.

Türk hukukunda altı farklı yargı kolunun bulunduğu söylenebilir: Bunlar; anayasa yargısı, adli yargı, idari yargı, hesap yargısı, seçim yargısı ve nihayet uyuşmazlık yargısıdır.

Ayrı bir yargı kolundan söz edebilmek için mutlaka ayrı bir mahkeme örgütlenmesinin varlığı aranmaz. Bundan dolayıdır ki sadece organik yargı örgütlenmesinden hareketle yargı kolu ayırımı yapmak mümkün değildir. Ancak, çoğunlukla her bir yargı kolunun ayrı bir mahkeme örgütlenmesine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, uyuşmazlıkların niteliği, korunan menfaat ve uygulanan yargılama usûlü dikkate alındığında ayrı bir yargı kolu olduğunun kabûlü kaçınılmaz bulunan *(genel) ceza yargısı*, Türk hukukunda, mahkeme örgütlenmesinden hareket edilerek geleneksel olarak adli yargı içinde konumlandırılmaktadır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse *kamu hukuku – özel hukuk* ayrımında, *özel hukuk* alanına giren hukuk dallarında düzenlenmiş olan hukuki ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıkların, hukuk mahkemelerince, medeni usûl hukuku tarafından öngörülen yöntemler dahilinde çözümlenmesi, adli yargının "*medeni yargı* (hukuk yargısı)" (alt) kolu olarak adlandırılmaktadır.

Medeni yargı alanına giren uyuşmazlıkların mahkemeler eliyle çözümünde uygulanacak olan yöntem ayrı bir hukuk disiplinidir. Bu disiplin, Türk hukukunda, medeni usûl hukuku olarak adlandırılmaktadır. Ancak, yargılama faaliyetinde, uygulanacak usûlün (yöntemin) yanı sıra, yargı örgütü, mahkemelerin görev ve yetkisi, yargılama faaliyetine katılacak olan kişilerin personel rejimi, tebligat ve harçlar gibi pek çok husus da gündeme gelmektedir. Söz konusu bütün yönleri ifade etmek üzere *"yargılama hukuku"* tabiri kullanılmaktadır. Dolayısıyla, medenî usûl hukuku aslında yargılama hukukunun bir alt dalıdır. Ancak, Türk hukukunda, bu tabirlerden biri diğeri yerine kullanılmaktadır. Öte yandan, yargılama hukukuna dahil olan diğer alanlar çoğu zaman ayrı bir dersin konusu yapılmadığından, medeni usûl hukuku dersleri içinde onlara da yer verilmektedir.

Medeni usûl hukuku, medenî yargı alanına giren uyuşmazlıkların mahkemeler eliyle çözümünde uygulanacak olan ayrı bir hukuk disiplinidir.

Yargı Örgütü

Egemenliğin kullanım biçimlerinden birini teşkil eden yargı yetkisi, Anayasa'nın 9 uncu maddesi gereğince bağımsız mahkemelere bırakılmıştır. Söz konusu yetkiyi kullanacak olan mahkemelerin kuruluş ve örgütlenişi, çalışmalarına ilişkin dış şartların belirlenmesi ve yargılama faaliyetine doğrudan yahut dolaylı şekilde katılan kişilerin statüleri ile görev ve yetkilerinin belirlenmesi; ayrıca, verilen kararların yerine getirilmesiyle görevli kılınmış cebri icra organlarının kuruluş ve işleyişi, *yargı örgütü* olarak adlandırılmaktadır.

Anayasa'nın 142'nci maddesi gereğince, mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usûlleri kanunla düzenlenir. Bu düzenlemenin bir sonucu olarak, yargı işlevini yerine getirecek olan mahkemelerin kuruluşunun kanunla düzenlenmesi yeterli olup ayrıca anayasal bir düzenlemeye gerek bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Anayasa, Üçüncü Kısım, Üçüncü Bölüm içinde yüksek mahkemeleri düzenlemiştir. Genellikle ilk derecede (ve ayrıca kurulduğu yargı kollarında istinaf derecesinde) verilen nihai kararların hukuka uygun olup olmadığını kontrol eden ve böylece aynı zamanda ilgili yargı kolu açısından ülkede içtihat birliğinin sağlanması görevini yerine getiren mahkemeler *yüksek mahkeme* olarak adlandırılmaktadır. Anayasaya göre yüksek mahkemeler şunlardır: Anayasa Mahkemesi (m. 146 vd.), Yargıtay (m. 154), Danıştay (m. 155) ve Uyuşmazlık Mahkemesi (m. 158).

Yüksek mahkeme, ilk derecede (ve ayrıca kurulduğu yargı kollarında istinaf derecesinde) verilen nihai kararların hukuka uygun olup olmadığını kontrol eden ve ilgili yargı kolu açısından ülkede içtihat birliğinin sağlanması görevini yerine getiren mahkemedir.

Buna karşılık, somut uyuşmazlığın dava yoluyla ilk önce kendisine götürüldüğü, tahkikat ve yargılama yaparak uyuşmazlık hakkında *hüküm* veren ilk derece mahkemelerinin (ve hakeza, bu mahkemelerce verilen kararların hem hukuk hem de vakıa/olgu açısından doğruluk denetiminin yapıldığı istinaf derecesinde yer alan mahkemelerin) kuruluşunun ve işleyişinin düzenlenmesi (Anayasa'nın sözü edilen 142'nci maddesi gereğince) kanunlara bırakılmıştır.

Medeni yargının da içinde yer aldığı adli yargı açısından, ilk derecede ve istinaf derecesinde yer alan mahkemelerin kuruluşu ve işleyişi ile görev ve yetkileri 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun tarafından düzenlenmektedir. Bunun yanında, bazı özel veya genel (temel) kanunlarda da ilk derece mahkemelerinin kuruluşu hakkında düzenlemeler mevcuttur.

Adli yargının medenî yargı alanında *ilk derecede* görev yapan mahkemelerine *hukuk mahkemeleri* adı verilir. Önlerine dava yoluyla gelen uyuşmazlıklara ilk önce bakan bu mahkemeler de *genel mahkemeler* ve *özel mahkemeler* şeklinde iki gruba ayrılır. Bakacakları dava ve işler belli kişi yahut iş gruplarına göre sınırlandırılmamış bulunan, bilakis, medeni yargı alanına dahil olup bir özel mahkemenin görevine girmeyen bütün uyuşmazlıklara bakmakla görevli kılınan mahkemeler *genel mahkeme* olarak tanımlanır. Bunlar, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumu ve iş yoğunluğu dikkate alınarak belirlenen ilçelerde Hâkimler ve Savcılar Kurulunun olumlu görüşü alınarak kurulan *sulh hukuk* ve *asliye hukuk* mahkemeleridir (5235 sK. m. 4, m. 5). Bunların yanında, her biri bir özel kanuna yahut bir genel (temel) kanun içindeki özel düzenlemeye dayanılarak kurulan özel mahkemelerin bakacakları dava ve işler belli kişi yahut iş gruplarına göre belirlenmiş olup kurulmadıkları yerlerde bu mahkemelerin görevine giren dava ve işler de genel mahkemelerce görülür. Medeni yargı alanında ilk derecede görev yapan özel mahkemeler şunlardır: aile mahkemeleri, fikrî ve sınaî haklar hukuk mahkemeleri, icra mahkemeleri, iş mahkemeleri, kadastro mahkemeleri, ticaret mahkemeleri ve tüketici mahkemeleri.

dikkat

Sulh ve asliye hukuk mahkemeleri genel mahkemeler iken; aile mahkemesi, fikrî ve sınaî haklar hukuk mahkemeleri, icra mahkemeleri, iş mahkemeleri, kadastro mahkemeleri, ticaret mahkemeleri ve tüketici mahkemeleri özel mahkemelerdir. Bu konuda daha fazla bilgi için "Adli Yargı Hukuk Mahkemeleri Ve Bu Mahkemeler Arasındaki İlişkiler" başlıklı 2'nci bölümü inceleyiniz.

İlk derece mahkemelerinden verilen nihai kararların eksik veya yanlış olması ihtimali her zaman mevcuttur. Bunu göz önünde bulunduran kanun koyucu, aynı zamanda hak arama özgürlüğünün de bir gereği olarak ilk derecede verilen kararların denetiminin yapıldığı kanun yolları için ayrı bir mahkeme örgütlenmesine gitmiştir. Buna göre, Adalet Bakanlığınca, bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde bulundurularak belirlenen yerlerde, ilk derecede verilen ve verildiği anda kesin olmayan nihai kararların *hukuk ve vakıa (olgu)* açısından kanun yolu denetiminin (*istinaf*) yapıldığı bölge adliye mahkemeleri kurulur (5235 sK. m. 25/1).

Bölge adliye mahkemelerince verilip, verildiği anda kesin olmayan nihai kararların hukuka uygunluk (temyiz) denetiminin yapılması ve ayrıca Ülkede içtihat birliğinin sağlanması amacıyla kurulmuş olan Yargıtay (Anayasa m. 154; 2797 sayılı Yargıtay Kanunu m. 1), adli yargıya ilişkin yargı örgütlenmesinde en üst mahkeme konumundadır.

dikkat

Bölge Adliye Mahkemeleri, verildiği anda kesin olmayan nihai kararlara ilişkin hem vakıa hem olgu denetimi yaparken Yargıtay yalnızca hukuki denetim yapar.

Öğrenme Çıktısı

1 Medeni usûl hukuku, yargı ve yargı örgütü kavramlarını ilişkilendirebilme
2 Yargı kollarını ve adli yargı içinde yer alan mahkemeleri sıralayabilme

Araştır 1

Kamu hukuku – özel hukuk ayrımında, özel hukuk alanına giren hukuk dallarını araştırınız ve medeni usûl hukukunun yerini belirlemeye çalışınız.

İlişkilendir

Anayasayı inceleyerek yüksek mahkemelerin (Danıştay, Yargıtay, Uyuşmazlık Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi) görev alanına giren uyuşmazlıkları karşılaştırınız.

Anlat/Paylaş

5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunu inceleyerek adli yargı kolundaki mahkemeleri belirleyiniz.

MEDENİ USÛL HUKUKUNUN KONUSU AMACI VE KAYNAKLARI

Maddi hukukun kişilere tanıdığı haklar ve getirdiği yükümlülüklere riayet konusunda bir uyuşmazlık çıkması durumunda, bunun, yargı yetkisini Türk milleti adına kullanmak üzere kurulmuş olan bağımsız ve tarafsız mahkemelerce çözümlenmesi asıldır. Anayasa ve ilgili kanunlarca öngörülen şekilde yapılandırılmış bulunan yargı örgütü içinde yer alan bir mahkemenin, medeni yargıya ilişkin bir uyuşmazlığı çözümünün bir yargısal faaliyet olarak nitelendirilebilmesi için, bunun yargısal usûller çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekir. Bu ifadedeki "*usûl*" kelimesi bizi medeni usûl hukukuna götürür. Şöyle ki özel hukuka ilişkin uyuşmazlıkların adlî yargının medenî yargı alanında görev yapmak üzere kurulmuş bulunan mahkemelerce hangi usûl ve esaslar çerçevesinde çözümleneceğini düzenleyen kuralların cümlesi *medeni usûl hukuku*nu oluşturur.

Medeni Usûl Hukukunun Konusu

Medeni yargı alanında bir mahkemenin bir uyuşmazlığın çözümü amacıyla ona el atabilmesi için, bunun öncelikle o mahkemenin önüne getirilmesi gerekir (HMK m. 24/1). Öte yandan, özel hukuk alanındaki bazı kanunlar, bazen yeni bir hukuki durumun yaratılması için mahkeme kararını şart kılmaktadır. Keza, özel hukuka ilişkin bazı hâllerde bir hakkın veya hukuki ilişkinin mahkeme kararıyla tespiti ya da bir *geçici hukuki koruma önlemi* yahut *çekişmesiz yargı işi* hakkında mahkemece karar verilmesi aranmaktadır. Söz konusu hâllerde kendisine başvurulan mahkemenin, bu başvuruyu inceleyip karara bağlaması da belli bir usûl dahilinde gerçekleşecektir. Bir karar vermesi için mahkeme önüne getirilen hususun maddi hukukun tanıdığı bir hak veya getirdiği bir yükümlüğe ilişkin bir *uyuşmazlık* olması durumunda, ortada bir "*dava*" söz konusudur. Buna karşılık, karar vermesi için mahkeme önüne getirilen diğer hususlara yönelik başvurular ise "*talep*" olarak adlandırılır. İşte, medeni usûl hukukunun konusunu, bir *dava* veya *talebin* mahkeme önüne getirilişinden bunun mahkemece karara bağlanmasına kadar olan sürecin yöntem açısından düzenlenmesine, verilen kararın kesinleşmesi ile doğurduğu sonuçların ortaya konulmasına dair kuralların oluşturduğu söylenebilir.

dikkat

Medeni usûl hukukunun konusunu, mahkemeye yöneltilen bir dava veya talebin mahkeme tarafından karara bağlanmasına kadar olan sürecin yöntem açısından düzenlenmesine, verilen kararın kesinleşmesine ve kararın doğurduğu sonuçların ortaya konulmasına dair kurallar oluşturur.

Medeni Usûl Hukukunun Amacı

Konu, bir yönüyle amacı da içinde barındırdığından, medeniusûl hukukunun amacını da onun konusundan bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla, medeni usûl hukukunun amacı, esas itibariyle, mahkeme önüne gelen dava ve taleplerin hukuka uygun ve akılcı bir yöntemle karara bağlanmasıdır. Bu sayede sağlanan hukuki güvenlik ve barış ile bunların hizmet ettiği sosyal barış ise ikincil amaçlar, daha doğrusu dolaylı sonuçlardır.

Karar verme sürecinde önem taşıyan birçok unsur vardır. Başta, (düzenlediği alan, öngördüğü sonuç ve bu sonucu kendisine bağladığı koşullarla birlikte) esas alınan maddi hukuk kuralı ile bunun ihtiva ettiği hakkın yahut yükümlülüğün niteliği olmak üzere, ispat ve delillere ilişkin Anayasa ve diğer kanunlarda yer alan düzenlemeler, medeni usûl hukukunun amacının her ne pahasına olursa olsun maddi gerçeklik temelinde veya adaletli bir karar vermek olamayacağının kabulünü gerektirir. Her şeyden önce adalet, verilen karar üzerinde kişisel ve toplumsal bir değer yargısı olmakla, sübjektif ve görecelidir. Öte yandan, uygulanması gereken maddi hukuk kuralının (kişisel veya toplumsal) değerlendirmeye göre gayri âdil olması durumunda, o kuralı esas almak mecburiyetinde bulunan hâkimin verdiği kararın adaletsizliğinden yahut böylece ortaya çıkması kaçınılmaz olan adaletsiz bir kararın usûl hükümleriyle önlenebilmesinden söz etmek mümkün değildir. Aksinin kabulü, usûl hükümlerinin toptan gereksizliği ve inkârı sonucuna götü-

rür. Keza, maddi gerçekliğe ulaşmada bazen ispat ve delillere ilişkin sınırlamalar, bazen de dava yahut talebin konusunun niteliği gereği ilgili taraf yahut talepte bulunana mahkeme sürecinde de tanınan *tasarruf yetkisi* karşısında, medeni usûl hukukunun bir amacı olarak kabul edilemez. Buna karşılık, mahkemeye başvuranların nasıl bir süreçle karşılaşacağının önceden bilinmesi ve bunun kural olarak bağlayıcı olması, hak arama sürecinde önemli bir güvence teşkil eden belirliliği sağlayacak ve olası keyfiliğe engel teşkil edecektir. Bundan dolayıdır ki medeni usûl hukukunun en önemli amacının, mahkemenin önüne gelen dava ve talepleri karara bağlaması sürecinin tâbi olduğu kuralları düzenlemek, bu yolla belirlilik sağlamak ve keyfiliğin önüne geçmek olduğu söylenebilir.

dikkat

Medenî usûl hukukunun en önemli amacı, dava ve talepleri karara bağlaması sürecinin tâbi olduğu kuralları düzenlemek, bu yolla belirlilik sağlamak ve keyfiliği önlemektir.

Medeni Usûl Hukukunun Kaynakları

Bir dava yahut talebin mahkeme önüne getirilişinden bunun karara bağlanmasına kadar olan süreç ile verilen kararın kesinleşmesi ve doğurduğu sonuçların düzenlenmesine ilişkin hükümlerin medeni usûl hukukuna ilişkin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu nitelikteki kurallara öncelikle Anayasa'da yer verildiğini görmekteyiz. Nitekim Anayasa'nın yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin 9'uncu, hak arama hürriyetine ilişkin 36'ncı ve Cumhuriyetin temel organlarından *"yargı"*nın düzenlendiği Üçüncü Kısım Üçüncü Bölüm'de yer alan hükümler (m. 138 vd.) aynı zamanda medeni usûl hukukunun anayasal düzenlemeleri niteliğindedir.

Kanuni düzenlemelerin başında ise 12.01.2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (RG., T. 04.02.2011, S. 27836) gelmektedir. 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nun yerini alarak 1 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe giren bu Kanun, medeni yargı alanında ilk derece mahkemelerindeki yargılama ile kanun yolu incelemesi bakımından en temel kanun niteliğindedir. Bunun yanında, bilhassa özel mahkemelerin kuruluşunu düzenleyen kanunlar (örneğin: 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usûllerine Dair Kanun; 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu gibi) ile Türk Medenî Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu gibi temel kanunlarda da, medeni usûl hukukunu ilgilendiren hükümler bulunmaktadır. Keza, 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun, 2797 sayılı Yargıtay Kanunu, 492 sayılı Harçlar Kanunu ve 7201 sayılı Tebligat Kanunu gibi, asıl düzenleme alanı farklı olmakla birlikte medeni usûl hukukuna yönelik hükümler içeren pek çok kanun vardır.

Anayasal ve kanuni düzenlemeler yanında, özellikle zikredilmesi gereken önemli bir husus, Yargıtay kararlarının medeni usûl hukuku açısından çok büyük bir önemi haiz olduğudur. Bunlar arasında, sayısı pek de az olmayan *içtihadı birleştirme kararları* önemli bir yer tutmaktadır. Yargıtay Kanunu'nun 45'inci maddesinin beşinci fıkrası gereğince, içtihadı birleştirme kararları, benzer hukuki konularda Yargıtay genel kurullarını, dairelerini ve adliye mahkemelerini (ilk derece mahkemeleri ve bölge adliye mahkemeleri) bağlar.

Öğrenme Çıktısı

3 Medeni usûl hukukunun konusunu, amacını ve kaynaklarını açıklayabilme

Araştır 2

"Medeni usul hukukunun amacı maddi gerçeği araştırmaktır." önermesinin medeni usul hukukunun amacı bakımından doğruluğunu araştırınız.

İlişkilendir

Medeni usul hukukunun konusu ile amacını ilişkilendiriniz.

Anlat/Paylaş

5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanununa göre, benzer olaylarda bölge adliye mahkemesi hukuk dairelerince verilen kesin nitelikteki kararlar arasında ya da bu mahkeme ile başka bir bölge adliye mahkemesi hukuk dairesi tarafından verilen kesin nitelikteki kararlar arasında uyuşmazlık bulunması hâlinde bu uyuşmazlığın giderilmesinin yetkili kişilerce istenmesi halinde Yargıtay ilgili hukuk dairesi tarafından inceleme yapılır ve karar verilir. Uyuşmazlığın giderilmesine ilişkin olarak dairece bu fıkra uyarınca verilen kararlar kesindir (5235 sK. m. 35/1, b. 3-4). Medeni usul hukukunun kaynakları bakımından bu düzenlemeyi inceleyiniz, Yargıtay içtihadı birleştirme kararı ile karşılaştırınız ve sonucunu paylaşınız.

YARGILAMA FAALİYETİNİN NİTELİĞİ, SÜJELERİ VE MAHKEMELERİN BAĞIMSIZLIĞI VE TARAFSIZLIĞI

Bir başvurunun dava (yahut talep) olarak, kanunun öngördüğü usûle uygun şekilde mahkemeye sunulmasıyla birlikte, davanın tarafları (talepte bulunan ve – duruma göre – kendisine karşı bir talep ileri sürülen kişi) ile mahkeme arasında bir usûlî ilişki (usûl hukuku ilişkisi) ortaya çıkar. Bu usûlî ilişkinin süjeleri davanın (veya talebin) tarafları ile mahkemedir. Diğer bir ifadeyle, dava açılmasıyla birlikte, davacı, davalı ve mahkemeden oluşan süjeler arasında üçlü bir usûl hukuku ilişkisi ortaya çıkar.

Söz konusu bu ilişkinin arka planında her ne kadar bir maddî hukuk ilişkisi yer alsa da usûl hukuku ilişkisi ondan bağımsızdır. Bu bağımsızlık, usûlî ilişkinin konusu kadar, tâbi olduğu kurallar ve ilişkinin süjeleri açısından da geçerlidir. Usûlî ilişkinin konusunu usûlî talebin karara bağlanması oluşturur. Usûlî ilişkinin tâbi olduğu kuralları ise usûl hukuku hükümleri belirler.

Resim 1.1 Hakimler ve Savcılar Kurulu

Kaynak: https://www.aa.com.tr/tr

Yargılama Faaliyetinin Süjeleri

Usûlî talebin karara bağlanması süreci, usûl hükümleri çerçevesinde yapılan usûl işlemleri aracılığıyla yürütülür. Söz konusu usûl işlemlerinin bir kısmı mahkemece, bir kısmı ise davanın taraflarınca (yahut talepte bulunan kişi ve talebin muhatabınca) yapılır. Diğer bir ifadeyle, temelinde yer alan hukuki ilişkiden farklı olarak usûl hukuku ilişkisinde ayrı bir süje daha bulunmaktadır. Bu süje, yargı yetkisini mahkeme nezdinde Türk Milleti adına kullanan (AY m. 9) hâkimdir.

Yargılama faaliyetinde taraf sıfatıyla yer alan kişilerin durumu ile onların iradî temsili (davaya vekâlet konusunu) ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. (Daha fazla bilgi için "Davada Taraflar Ve Yargılamaya Katılan Üçüncü Kişiler" başlıklı 3. Bölümü inceleyiniz.) Burada sadece söz konusu faaliyeti mahkeme adına yürüten kişiler ele alınmaktadır. Bu çerçevede özellikle üzerinde durulması gereken üç grup süje vardır: Bunlar; hâkimler, zabıt kâtipleri ve diğer yazı işleri görevlileridir. Cumhuriyet savcılarının kamu düzenini ilgilendiren bazı hâllerde açık bir kanun hükmü gereğince hukuk davası açmaları dışında, medeni usûl hukuku açısından herhangi bir görevleri bulunmadığından, onlara ayrıca değinilmemektedir.

Hâkimler

Türk milleti adına yargı yetkisini kullanmak üzere kurulan mahkemeler, personel itibariyle üç unsurdan oluşan bir bütündür. Bunlar arasında yargı yetkisini fiilen kullanan hâkimdir. Zabıt kâtibi ile yazı işlerinde görev yapan diğer kişilerin işlevleri doğrudan yargı yetkisinin kullanılması niteliğinde olmayıp yargısal faaliyetin bir düzen içinde yürütülmesini sağlamak üzere, hâkime destek olmaya yöneliktir.

Anayasa'nın 140'ıncı maddesi gereğince, hâkimlik (ve savcılık görevleri) meslekten hâkimler eliyle yürütür. Hâkimlerin (ve savcıların) nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik hâlleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri, *mahkemelerin bağımsızlığı* ve *hâkimlik teminatı* esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Anayasa'nın gerek sözü edilen bu (AY m. 140) ve gerekse diğer ilgili hükümleri (özellikle AY m. 138 ve m. 139) dikkate alındığında, başka hiçbir kamu görevlisinin Anayasa tarafından böyle geniş bir düzenlemeye mazhar olmadığı fark edilir. Bunun sebebi, hâkimlerin, Devletin haiz olduğu egemenlik kuvvetinin bir yansıması niteliğindeki *yargı* yetkisini Türk milleti adına, tek başına ve gerektiğinde Devletin diğer organları niteliğindeki yasama ve yürütmeye karşı da kullanmalarıdır.

Keza, başka hiçbir kamu görevlisi için söz konusu olmayan "(Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak) *vicdani kanaatlerine göre*" hüküm verme yetkisi, görevlerinin gereği gibi ifasının kaçınılmaz bir şartı olduğundan, sadece hâkimlere tanınmıştır. Bu yön, vicdani kanaatin oluşumuna etki eden faktörler de dikkate alındığında, "insan" olarak hâkimlere ve icra ettiği hâkimlik mesleğine özel bir önem verilmesini gerekli kılar. Bu çerçevede, hâkimlerin hukuki bilgi (pozitif hukuk bilgisi yanında bilgiye ulaşma ile bilgiyi kullanma ve doğru şekilde uygulama anlamında metodoloji) açısından yeterlilikleri kadar, genel kültürünün, değer yargılarının, kişilik yapısının, sosyal ilişkilerinin ve ruh hâlinin de vereceği karara etkili olabileceği dikkate alınır. Bundan dolayıdır ki bir taraftan hâkimlerin mesleğe alınışı ve meslekte denetimleri (mesleğe ilişkin mevzuat hükümleriyle) özel şekilde düzenlenirken; diğer taraftan, hâkimlerin verdikleri her bir somut kararın hukuka (ve duruma göre maddi vakıalara) uygunluk açısından bir üst mahkemede kanun yolu denetimine tâbi tutulması esası (usûl hukukuna ilişkin mevzuat hükümleriyle) benimsenmiştir.

Adli ve idari yargıda hâkimlik mesleğini düzenleyen temel kanun, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'dur. Bu Kanuna göre, mesleğe giriş için (Kanunun 39'uncu maddesiyle getirilen istisna dışında) önce *adaylık* dönemine kabul gereklidir (2802 sK m. 7, I). Adaylığa kabul için aranan koşullar, aynı Kanun'un 8'inci maddesinde sıralanmıştır. Söz konusu koşulları karşılayanlar, katıldıkları yazılı ve sözlü (mülakat) sınavda başarılı bulunmaları halinde *hâkim (ve savcı) adayı* statüsünü kazanırlar ve bu dönemde *meslek öncesi eğitime* tâbi tutulurlar. Bu statü devam ettiği sürece (kural ola-

rak iki yıl), adaylar, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na tâbi olup *hâkim* sıfatını kazanmazlar ve hâkimlere özgü güvencelerden yararlanamazlar (2802 sK m. 7, III). Adaylık devresinde sürdürülen meslek öncesi eğitim sonunda yapılan yazılı sınavda başarılı olup meslek açısından engel hâli bulunmayanlar, Hâkimler ve Savcılar Kurulunca mesleğe kabul edilerek *hâkim* statüsü kazanırlar ve bu statüye Anayasa ve kanunlarla (görev gereği) tanınmış olan hak ve güvencelerden yararlanırlar.

Zabıt Kâtibi

Yazı işleri personeli arasında yer alıp adli yargı adalet komisyonlarınca (2802 sK m. 113 vd.) belli bir mahkemede zabıt kâtibi olarak görevlendirilen kişiler, görevlendirildikleri mahkemede hâkimin emri ve gözetimi altında çalışırlar. Bu kişilerin en önemli görevi, mahkemede ve mahkeme dışında hâkim huzuruyla yapılan bütün işlemlerde hazır bulunmak (HMK m. 157/1); tahkikat ve yargılama işlemlerinin icrasıyla iki tarafın ve diğer ilgilerin sözlü açıklamalarını hâkimin dikte ettirmesiyle tutanağa geçirmek (HMK m. 154/1) ile yargılamadan evvel ve gerektiği hâllerde dava dosyasını incelemek için hâkime vermek ve zamanında eksiksiz olarak almaktır (HMK m. 162). Zabıt kâtibi için, bunlar dışında da kanunlarla verilmiş pek çok görev vardır. Yargılama faaliyetine olan bu yakın yasal konumu sebebiyle, zabıt kâtiplerinin, hâkim huzurunda yapılan işlemlerin resmî tanığı durumunda olduğu söylenebilir. Bu önemli işlev ve konumlarından dolayı, zabıt kâtiplerinin de hâkimlere ilişkin yasaklılık ve ret sebeplerine dayanılarak reddedilebilmeleri öngörülmüştür (HMK m. 45).

Yazı İşleri (Kalem) Görevlileri

Yargılama faaliyetiyle ilgili kayıt, dosya tutma, yazışma, arşiv ve benzeri daha pek çok işin yerine getirilmesi gerekir. Bu işlerin tamamı, yazı işleri müdürünün sorumluluğu altında, diğer yardımcı personel (mahkeme yazı işleri memurları) tarafından yapılır.

Yazı işleri müdürleri, ayrı bir noterlik kurulmamış olan yerlerde *geçici yetkili noter yardımcılığı* (Noterlik K. m. 32) ile ayrı bir icra ve iflâs dairesi kurulmamış olan yerlerde, icra ve iflâs müdürlüğü görevlerini de ifa ederler (İİK m. 1, III).

Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Hâkimlik Teminatı

Anayasa'nın 2'nci maddesinde, Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer verilen "*hukuk devleti*" ilkesinin gerçekleşmesi açısından en önemli koşullardan birisi, kuvvetler ayrılığıdır. Kuvvetler ayrılığından söz edebilmek için, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin farklı ellerde toplanmış olması yetmez, ayrıca bu yetkileri kullanan organların birbirinden bağımsız olmaları da gerekir.

Anayasa, mahkemelerin bağımsızlığına özel bir önem vermiştir. Bunun en belirgin göstergesi, yargı yetkisinin kimin tarafından kullanılacağını düzenlerken açıkça "*bağımsız*" mahkemelerden söz etmesine karşılık (AY m. 9), yasama yetkisi açısından "*devredilmezliğe*" (AY m. 7), yürütme yetkisi açısından ise "*Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılmasına*" (AY m. 8) vurgu yapmasıdır. Bunun başlıca sebebi, niteliği gereği ve tarihsel süreçte pek çok örneğinde rastlandığı üzere, yürütmenin ve yasamanın yargıya müdahale konusunda daha elverişli konumda bulunması, yasama yetkisini de kullanmaya kalkışması ve hukuk kurallarını uygularken (yürütürken) o hukuk kuralının çerçevesi dışına çıkmak hususunda istekli olabilmesidir.

Öte yandan, koyduğu hukuk kurallarıyla (usûlüne uygun olarak değiştirilmedikleri yahut kaldırılmadıkları sürece) bunları koyanların da bağlılığı ve hukuk kurallarını yürütmekle görevlendirilen organların bu faaliyetleri esnasında hukuka uygun davranma zorunlulukları anlamındaki "*hukukun üstünlüğü*" ilkesi de *hukuk devleti* olmanın çok önemli bir koşuludur. Bu koşulun sağlanıp sağlanmadığı etkin bir biçimde denetlenmedikçe ve bu denetim, endişe edilen ihlâli gerçekleştirmesi potansiyeli bulunanlar (yasama ve yürütme) dışında bir ele verilmedikçe, ilkenin mevcudiyeti salt normatif bir düzenlemeden ibaret kalabilir. O hâlde, hukukun üstünlüğü ilkesine uygulamada riayet edilmesinin güvence altına alınabilmesi için, gerekli olan denetimin yapılmasının onlardan bağımsız bir organ olan mahkemelere bırakılması gerekir.

Dolayısıyla, *hukuk devleti* olabilmek için kuvvetler ayrılığı yanında, mahkemelerin bağımsızlığı ile yasama ve yürütmenin işlemlerinin yargısal denetimi kaçınılmazdır. Denetimi yapan organın denetlenen organdan *bağımsızlığı* ise eşyanın doğası gereğidir.

Bu derece önemli olan bağımsızlık, Anayasa'nın 9'uncu maddesindeki vurguyla bırakılmamış, 138'inci maddede "*Mahkemelerin bağımsızlığı*" başlığı altında özel olarak düzenlenmiş; ayrıca, hâkimlik ve savcılık mesleğini düzenleyen 140'ıncı maddenin ikinci fıkrasında da, *hâkimlerin, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre* görev ifa edecekleri belirtilmiştir.

Mahkemelerin bağımsızlığını teknik anlamda hâkimlerin bağımsızlığı olarak anlamak gerekir. Zira, hâkim, mahkeme teşkilatı içinde yer alan ve teknik anlamda hükmü veren kişidir. Nitekim, her ne kadar 138'inci maddenin başlığı "Mahkemelerin bağımsızlığı" ise de, madde metninin hemen birinci fıkrasında "*Hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar*" ifadesine yer vermiştir.

Bu bağlamda, AY m. 138 hükmünde dile getirilen bir başka husus ise, *bağımsızlığın görev gereği ve bununla sınırlı* olduğudur. Diğer bir ifadeyle, bağımsızlık, hâkimlerin şahsına tanınmış genel bir imtiyaz değil, yargı yetkisinin gereği gibi kullanılabilmesinin bir koşulunu teşkil etmesi dikkate alınarak görevle sınırlı olarak tanınmış bir statüdür. Bundan dolayıdır ki hâkimin hâkimlik görevini yerine getirirken (yargı yetkisini kullanırken) bu statüden yararlanması onun isteğine bırakılmamış olup bağımsızlığın gereğine uygun davranmak onun için aynı zamanda bir ödevdir.

Bağımsızlığın kapsamı, esas itibariyle *Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaate göre hüküm vermek*tir (Anayasa m. 138, I). Ancak, bu anlamda bağımsızlığın fiilen gerçekleştirilebilmesini sağlayabilmek için, sözü edilen 138 ve 140'ıncı maddelerde aşağıdaki düzenlemeler de yer almaktadır:

- Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz (AY m. 138, II).
- Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde, yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir açıklamada bulunulamaz (AY m. 138, III).
- Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez (AY m. 138, IV).
- Hâkimler, kanunda belirtilenlerden başka resmî ve özel hiçbir görev alamazlar (AY m. 140, V).

dikkat

Bağımsızlığın kapsamı, hâkimlerin Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaate göre hüküm vermesi ve bu doğrultuda herhangi bir makam, merci veya kişiden emir almamasıdır.

Hâkimlerin bağımsızlıklarının tam olarak sağlanabilmesi için, yukarıda sözü edilen düzenlemelerin yeterli olmadığı açıktır. Bunlara ilâve olarak, özellikle mesleğin idarî açıdan da bağımsızlığı ihlâl etmeyen bir şekilde yönetilmesi; bu çerçevede özellikle yürütme organından bağımsız bir organizasyona ve işleyişe sahip olması gerekir. Bu anlamda, mesleğe kabul, tayin, terfi, denetim ve disiplin işlerinin bağımsız bir organ tarafından yerine getirilmesi kaçınılmazdır. Söz konusu organ, Anayasa'nın 159'uncu maddesinde düzenlenmiş olan *Hâkimler ve Savcılar Kurulu*dur. Anılan maddenin birinci fıkrasına göre, Hâkimler ve Savcılar Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar. Kurul, adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükseltme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar; Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar; ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir (AY m. 159, VIII).

Hâkimlerin bağımsızlığına ilişkin yukarıda anayasal düzenlemeler çerçevesinde sözü edilen hususlar, pozitif hukukumuzda ayrıca kanuni düzenlemeler olarak da yer almıştır. Bu bağlamda özellikle anılması gereken kanunlardan birincisi 24.02.1983 tarih ve 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu, ikincisi ise 11.12.2010 tarih ve 6087 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanunu'dur.

Hâkimlere görevleri gereği tanınan bağımsızlığın tam olarak kullanılabilmesi, bunun bazı güvencelerle korunmuş olmasına bağlıdır. Söz konusu güvenceler olmaksızın hâkimin vicdani kanaatinin baskı altına alınması mümkündür. Bundan dolayıdır ki

Anayasa'nın, *mahkemelerin bağımsızlığını* düzenleyen 138 inci maddesini takip eden 139 uncu ve 140 ıncı maddelerinde, bağımsızlığı güvence altına almaya yönelik bazı hususlara yer verilmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki bunlar, daha ziyade tarihsel süreçte yaşanmış bir kısım olumsuz olaylar dikkate alınarak getirilmiş bulunan önlemlerdir. Söz konusu güvenceleri şöylece sıralamak mümkündür:

- Hâkimler (ve savcılar) azlolunamazlar (AY m. 139, I).
- Hâkimler (ve savcılar), kendileri istemedikçe, Anayasa'da belirtilen yaştan önce emekliye sevkedilemezler (AY m. 139, I). Bu yaş, Anayasa'nın 140'ıncı maddesinin 4'üncü fıkrasında altmış beş olarak belirlenmiştir.
- Hâkimler (ve savcılar), bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun bırakılamazlar (AY m. 139, I).
- Mesleğe kabul, tayin, terfi, denetim, disiplin ve meslekten çıkarma işleri bağımsız bir organ olan Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından yerine getirilir (AY m. 159, VIII).
- Hâkimlerin (ve savcıların) nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, disiplin işlemleri, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik hâlleri, meslek içi eğitimleri gibi, mesleğin yürütülmesiyle ilgili bütün hususlar ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre *kanunla* düzenlenir (AY m. 140, III).

Sayılan bu anayasal güvenceler aynı zamanda kanunlarda da yer bulmuştur. Bu çerçevede en önemli yasal düzenlemeler 2802 sayılı *Hâkimler ve Savcılar Kanunu* ile 6087 sayılı *Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanunu*'dur.

Belirtmek gerekir ki hâkimlerin coğrafi teminatları yoktur. 1961 Anayasası ile getirilen bu teminat, Ülke şartları ve sosyal gerçekliğinden kaynaklanan sebeplerle daha sonra kaldırılmıştır.

dikkat

Hâkimlerin ve savcıların coğrafi teminatları yoktur.

Hâkimlerin (ve savcıların) görevlerini kanun, tüzük, yönetmelik ve genelgelere (hâkimler için idari nitelikli genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetlemek, görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hâl ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırmakla görevli, kısacası hâkimlerin teftişini yapan Kurul (Teftiş Kurulu), Anayasa'nın 144 ve 159'uncu maddelerinde 5982 sayılı Kanunla (12.9.2010) yapılan değişiklikten sonra, Hâkimler ve Savcılar Kurulu bünyesinde yapılandırılmıştır (6087 sK m.14).

Hâkimlerin mâli haklarının en önemlilerinden birisi olan aylıkları (maaşları), 2802 sayılı Kanun'da 2006 yılında yapılan değişiklikle, en yüksek Devlet memuruna mâli haklar kapsamında fiilen yapılmakta olan her türlü ödemeler toplamının brüt tutarı kıstas alınmak suretiyle düzenlenmiştir (2802 sK m. 102, m. 103).

Hâkimler (ve savcılar) idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdırlar (AY m. 140, VI). Sadece idari görevleri yönünden bile olsa, Adalet Bakanlığına bağlı olmanın hâkimlerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı açısından yerinde olmadığı söylenebilir.

Hâkimlerin Tarafsızlığı

Anayasa'nın 138'inci maddesi, hâkimleri, daha ziyade yürütme ve yasama kuvvetleri karşısında bağımsız kılmaya yönelmiş bir düzenleme olup genel anlamda statüye ilişkindir. Ancak, bağımsızlık geniş anlamda değerlendirildiğinde, hâkimin taraflardan bağımsızlığını da içerir. Diğer bir ifadeyle, hâkimin Anayasaya, hukuka ve kanunlara uygun olarak vicdani kanaatine göre karar verebilmesi için, kendisiyle, önüne gelen somut uyuşmazlığın tarafları arasında "bağımlılık" yaratacak bir yakınlığın yahut ilişkinin bulunmaması gerekir. Dolayısıyla, bağımsızlığa ilişkin düzenlemeler, aynı zamanda tarafsızlığın da anayasal dayanaklarını oluşturur. Öte yandan, Anayasa'nın 36'ncı maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen "*âdil yargılanma hakkı*"nın bir unsurunun *"tarafsız" mahkeme önünde yargılanma* olduğu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 6'ncı maddesinde açıkça düzenlenmiştir. Dolayısıyla, tarafsızlığın, yargısal temel haklar cümlesinden anayasal bir ilke olduğu söylenebilir.

Dar anlamda bağımsızlığın (AY m. 138) statüye tanınmış olmasına karşılık, tarafsızlık, hâkimin önüne gelen somut uyuşmazlığın taraflarına izafe-

ten değerlendirilmesi gereken bir hususdur. Diğer bir ifadeyle, anayasal güvencelerle donatılmış bir hâkimin statü olarak bağımsızlığının sağlandığı söylenebilir. Ancak, önüne gelen somut uyuşmazlığın taraflarından birisi ile kendisi arasında akrabalık, düşmanlık yahut bir çıkar ilişkisi mevcutsa hâkim, bu davada tarafsız kalamayabilir. Dolayısıyla, dar anlamda *bağımsızlığın* genel olarak *statü* açısından değerlendirilmesi gerekirken, *tarafsızlık*, bakılmakta olan her bir somut davanın tarafları bakımından dikkate alınacak olan bir hususdur.

Hâkimlerin tarafsızlığı (taraflardan bağımsızlığı), hâkimlik mesleğiyle ilgili temel kanunlarda değil, yargılama usûlüne ilişkin kanunlarda düzenlenmiştir. Bundan dolayıdır ki ceza yargılaması için Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK m. 22- m. 31), idari yargı için (Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na atıfla) İdari yargılama Usûlü Kanunu'nda (İYUK m. 31) ve medeni yargı için Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda (HMK m. 33 – m. 44) bu hususta (birbirlerinden çok farklı olmasalar da) ayrı ayrı düzenlemeler mevcuttur.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, medeni yargı açısından hâkimlerin tarafsızlığını sağlamaya yönelik iki ayrı müesseseye yer vermektedir. Bunlardan birincisi *hâkimin yasaklılığı*, ikincisi ise *hâkimin reddidir*. Kanunun yaptığı bu ayırım esas alınmak suretiyle her iki müesseseyi ayrı başlıklar altında ele almak daha uygun olacaktır.

Hâkimin (Davaya Bakmaktan) Yasaklılığı

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, bazı durumlarda hâkimin tarafsız kalamayacağını varsayarak bunlardan birisinin mevcudiyetini, davaya bakan hâkim için *yasaklılık sebebi* yapmıştır. Kanun koyucunun değerlendirmesine göre, söz konusu durumlarda, davaya bakan hâkim ile somut uyuşmazlığın tarafları arasında öyle sıkı ve yakın bağlılık vardır ki artık böyle bir durumda hâkimin tarafsız kalması düşünülemeyeceğinden, onun bu davaya bakmaması icap eder.

Yasaklılık Sebepleri

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 34'üncü maddesinde, hâkimin davaya bakmaktan yasaklılığı sebepleri yedi bent hâlinde sayılmıştır. Buna göre, aşağıdaki hâllerde hâkim davaya bakamaz, talep edilmese bile çekilmek zorundadır:

a) Kendisine ait olan veya doğrudan doğruya ya da dolayısıyla ilgili olduğu davada,
b) Aralarında evlilik bağı kalkmış olsa bile eşinin davasında,
c) Kendisi ve eşinin altsoy veya üstsoyunun davasında,
d) Kendisi ile arasında evlatlık bağı bulunanın davasında,
e) Üçüncü derece de dahil olmak üzere, kan veya kendisini oluşturan evlilik bağı kalksa dahi kayın hısımlığı bulunanların davasında,
f) Nişanlısının davasında,
g) İki taraftan birinin vekili, vasisi, kayyımı veya yasal danışmanı sıfatıyla hareket ettiği davada.

Kanunda yasaklılık sebebi olarak öngörülen hâller yukarıda sayılanlardan ibaret (tahdidî) olup bunlar örnekleme yoluyla genişletilemez.

dikkat

Hâkimin yasaklılık sebepleri kanunda sayılanlarla sınırlıdır, genişletilemez.

Yasaklılığın Dikkate Alınması, İleri Sürülmesi ve Sonuçları

Yasaklılık sebeplerinden birisinin mevcut olması durumunda hâkim, talep olmasa dahi, bunu re'sen (görevi gereği kendiliğinden) gözeterek çekilme kararı vermek zorundadır (HMK m. 34/1). Taraflar da yargılamanın her aşamasında, hâkim için bir yasaklılık sebebi bulunduğunu ileri sürerek hâkimden çekilmesini isteyebilirler.

dikkat

Yasaklılık sebeplerini hâkim, re'sen dikkate almak zorunda olduğu gibi, taraflar da yargılamanın her aşamasında bu durumu ileri sürebilirler.

Yasaklılık sebebi bulunmasına rağmen davanın her iki tarafı, hâkimin davaya devam etmesi hususunda anlaşsalar bile, böyle bir anlaşma geçerli olmaz; hâkim, buna rağmen (re'sen) çekilmek zorundadır.

Çekilme kararını, hakkında yasaklılık sebebi bulunan hâkimin bizatihi kendisi verir. Bu karara karşı üst mahkemeye başvurulabilir (HMK m. 35/1). Çekilme kararının ilk derece mahkemesi hâkimince verildiği hâllerde, başvuru üzerine bölge adliye mahkemesinin vereceği karar kesindir (HMK m. 35/2).

Hakkında yasaklılık sebebi bulunan hâkimin huzuruyla yapılan bütün işlemler, üst mahkemenin kararıyla iptal olunabilir; hüküm ve kararlar ise her hâlde iptal olunur (HMK m. 35/1).

Hâkim hakkında bir yasaklılık sebebi bulunduğu, taraflarca kanun yolları aşamasında da ileri sürülebilir. Keza, kanun yolu incelemesini yapan hâkimler de, inceledikleri kararın, hakkında yasaklılık sebebi bulunan bir hâkim tarafından verilmiş olduğunu tespit ederlerse bunu re'sen gözetirler. Yasaklılık bir mutlak bozma sebebidir. Hatta, hükmün, hakkında yasaklılık sebebi olan bir hâkim tarafından verilmiş bulunması aynı zamanda bir yargılamanın yenilenmesi nedeni teşkil eder (HMK m. 375/1, b). Bununla birlikte, hakkında yasaklılık sebebi bulunan hâkim tarafından verilmiş olan bir hükmün iptali, kendisine karşı süresi içinde ve usûlüne uygun olarak kanun yollarına gidilmek suretiyle sağlanmazsa bu hüküm artık geçerli olur.

dikkat

Hakkında yasaklılık sebebi olan bir hâkim tarafından hüküm verilmiş bulunması aynı zamanda bir yargılamanın yenilenmesi nedeni teşkil eder (HMK m. 375/1, b).

Hâkimin Reddi

Hâkim ile bakmakta olduğu davanın taraflarından birisi arasındaki ilişki yasaklılık sebeplerinde olduğu derecede bir yakınlık ya da bağlılık olmasa bile, bu ilişki karşısında hâkimin tarafsızlığından şüphe edilmesi mümkünse taraflardan biri hâkimi reddedebilir. Keza böyle bir durumda, taraflardan herhangi birisi ret talebinde bulunmamış olsa bile, hâkimin kendisi de bizzat çekilebilir.

Ret Sebepleri

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, tek tek saymış olduğu yasaklılık sebeplerinde olduğu ölçüde güçlü ve yoğun bir düzeyde olmasa bile, eğer bir durum, hâkimin tarafsızlığından şüphe edilmesini gerektirir derecede önemli bir sebep olarak nitelendirilebiliyorsa, bunu ret sebebi kabul etmiştir (HMK m. 36/1). Dolayısıyla, gerçekte tek ve genel bir ret sebebi vardır; bu, "*hâkimin tarafsızlığından şüphe edilmesini gerektiren önemli bir durumun mevcut olması*"dır.

Bununla birlikte, Kanun, bazı örnekleri sıralayarak onlardan birisinin somut davada varlığı hâlinde, hâkimin reddi sebebinin (hâkimin tarafsızlığından şüphe edilmesini gerektiren önemli sebebin) gerçekleşmiş sayılacağını belirtmiştir. Hâkim hakkında ret sebebinin varlığının kabul edildiği hâller şunlardır (HMK m. 36):

a) Davada iki taraftan birine öğüt vermiş ya da yol göstermiş,

b) Davada iki taraftan birine veya üçüncü kişiye, kanunen gerekmediği hâlde, görüşünü açıklamış olması,

c) Davada, tanık veya bilirkişi olarak dinlenmiş veya hâkim ya da hakem sıfatıyla hareket etmiş olması; uyuşmazlıkta arabuluculuk veya uzlaştırmacılık yapmış bulunması,

d) Davanın, dördüncü derece de dahil yansoy hısımlarına ait olması,

e) Dava esnasında, iki taraftan birisi ile davası veya aralarında bir düşmanlık bulunması.

Ret sebebinin yasaklılık sebeplerinden en önemli farkı, yasaklılık sebeplerinin hâkimin tarafsız kalamayacağının kabulü açısından mutlak olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, yasaklılık sebeplerinden birinin mevcudiyeti karşısında hâkimin tarafsız kalamayacağına *kesin* gözüyle bakılmaktadır. Buna karşılık, bir durumun ret sebebi olabilmesi için, onun somut olayda hâkimin tarafsızlığından *şüphe* edilmesini haklı kılması yeterlidir. Böyle bir şüphenin gerçekçi olup olmadığını öncelikle dikkate alması gerekenler davanın tarafları ve hâkimdir. Şöyle ki, somut bağlantı yahut ilişkiyi eğer taraflar (veya hâkim) hâkimin tarafsızlığından şüphe edilmesini gerektiren önemli durum olarak nitelendirirlerse hâkimin reddini talep edebilirler. Bundan dolayıdır ki Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 37'inci

maddesi, reddini gerektiren bir neden bulunmasına rağmen kendisini bizzat reddederek çekilmeyen hâkimin, iki taraftan biri ret talebinde bulununcaya kadar davaya bakabileceğini hükme bağlamıştır (HMK m. 37).

Yaşamla İlişkilendir

"Taraflar arasında görülen dava sırasında davacı tarafından sunulan 29.03.2019 havale tarihli dilekçeyle özetle; "...Mahkemece daha önce davanın reddine ilişkin olarak verilen kararın, Yargıtay 11. Hukuk Dairesince, davanın taraflarına ilişkin olarak ceza davalarının eldeki dava açısından bekletici mesele yapılıp yapılmaması gerektiği hususlarının ilgili ceza dosyalarının getirtilerek incelenmesi gerektiği yönünde bozulduğunu, ancak mahkeme başkanı tarafından bu karara uygun bir değerlendirme yapılmayarak, ilgili ceza davalarının incelenerek eldeki davaya etkisi değerlendirilip ona göre bir karar verilmesi gerekirken bu dosyaların bekletici mesele yapıldığını ve yargılama sürecini uzattığını, dosyada bilirkişi olarak görevlendirilen bazı isimlerin bilirkişi listesinde yer almadığı gibi sırf mahkeme başkanı ile aynı köylü hatta yakınlığı olması nedeniyle görevlendirildiğini ve hazırlanan raporda da davanın aydınlatılmasına yönelik bir çok hususun değerlendirilmediğini, eksik inceleme sonucu hazırlandığını, bu hususların mahkeme başkanının tarafsızlığı konusunda tereddüt oluşturduğunu..." belirterek reddi hakim talebinde bulunmuştur. … İncelenen dosya kapsamına göre, hâkimin reddi için ileri sürülen hususlar HMK'nın 36. maddesinde sayılan sebeplerden değildir. Açıklanan nedenlerle yerinde görülmeyen temyiz itirazlarının reddiyle hükmün ONANMASINA, aşağıda yazılı onama harcının temyiz edene yükletilmesine 22/01/2020 günü oybirliği ile karar verildi." Yargıtay 20. HD, 22.01.2020, 2019/6139 E., 2020/263 K. (Kazancı İçtihat Bankası)

Ret Talebinin İleri Sürülmesi

Ret talebinin ya davaya bakan hâkimin bizzat kendisi ya da taraflardan birisince ileri sürülmesi gerekir. Ret talebinin ileri sürülmesi bakımından Hukuk Muhakemeleri Kanunu (m. 38) ayrıntılı bir prosedür öngörmektedir.

Resim 1.2 Ret Talebi

Öncelikle ret talebinin ileri sürülmesi gereken zaman açısından önemli bir sınırlama mevcuttur. Buna göre, ret sebebini bilen tarafın ret talebini en geç ilk duruşmada ileri sürmesi gerekir. Eğer ret sebebi davaya bakıldığı sırada öğrenilmişse, ret talebinin en geç takip eden ilk duruşmada ve yeni bir işlem yapılmadan önce ileri sürülmesi aranmaktadır. Bu sürelere riayet edilmeksizin ileri sürülen ret talebi dinlenmez (HMK m. 38/1). Herhâlde, ret talebinin ileri sürülebileceği sürenin azami sınırının ilk derece mahkemesindeki son duruşma olduğu açıktır.

dikkat

Ret sebebini bilen tarafın ret talebini en geç ilk duruşmada ileri sürmesi gerekir. Eğer ret sebebi davaya bakıldığı sırada öğrenilmişse, ret talebinin en geç takip eden ilk duruşmada ve yeni bir işlem yapılmadan önce ileri sürülmesi aranmaktadır.

Ret sebebinin daha önce öğrenilememiş olması yahut sürelerin geçirilmiş bulunması nedeniyle ilk derece mahkemesinde ileri sürülemeyen ret talebinin kanun yollarında yapılması mümkün değildir.

Böyle bir durumda ancak hakkında ret sebebi bulunan hâkim tarafından verilen kararın usûl yahut esas yönünden hukuka aykırılığı ileri sürülebilir. Buna karşılık, bozmadan sonra dosyanın kendisine geldiği ilk derece mahkemesinde yeniden açılan tahkikat sırasında da (eğer ret sebebi o esnada öğrenilmişse) ret talebinin yapılması mümkündür.

Belirtmek gerekir ki süreye ilişkin bu sınırlamalar, ret talebinin taraflarca ileri sürülmesi durumunda söz konusu olacaktır. Buna karşılık, ret talebi hakkında ret sebebi bulunan hâkimin bizzat kendisince yapılmaktaysa o, bunu, davaya baktığı sürece her zaman ileri sürebilmelidir.

Ret talebinin ileri sürülmesi, şekil açısından da düzenlenmiştir. Buna göre, ret talebinin mutlaka dilekçeyle yapılması; dilekçede ret sebepleri ile delil veya emarelerin açıkça gösterilmesi, varsa belgelerin eklenmesi gerekir (HMK m. 38/2). Dilekçe, ekleriyle birlikte, reddi istenen hâkimin mensup olduğu mahkemeye (yazı işleri müdürlüğüne) verilir ve artık geri alınamaz. Ret dilekçesi, bir haftalık süre içinde cevap vermesi için, karşı tarafa tebliğ edilir. Ret talebini içeren dosya, varsa karşı tarafın cevabıyla birlikte, reddi istenen hâkime verilir. Hâkim, bir hafta içinde dosyayı inceleyerek ret sebepleri hakkında kendi düşüncesini yazılı olarak belirtir ve dosyayı (ret talebi hakkında karar verecek olan *merciye* gönderilmek üzere), yazı işleri müdürüne verir. Çekilme isteğinin hâkim tarafından gelmesi yahut taraflardan birinin bu yöndeki talebinin (reddi istenen) hâkim tarafından haklı görülmesi halinde dahi, çekilmenin kanuna uygun olup olmadığı hususu ancak *merci* tarafından incelenerek karara bağlanır (HMK m. 39). Sadece üç durumda (HMK m. 41/1), taraflardan birisince yapılan ret talebinin, reddi istenen tarafından incelenerek (*merciye* gönderilmeksizin) *geri çevrilmesi söz* konusudur. Buna göre:

- Ret talebi süresi içinde yapılmamışsa,
- Ret sebebi ve bu sebebe ilişkin inandırıcı delil veya emare gösterilmemişse,
- Ret talebinin davayı uzatmak amacıyla yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa,

reddi istenen hâkimin bizzat kendisi, ret talebini, *merci*ye göndermeksizin (hatta duruma göre karşı tarafın görüşünü de almaksızın) *geri çevirir* (HMK m. 41/2). İlk derece mahkemesinde, hâkimin bu kararına karşı istinaf yoluna başvurulabilir (HMK m. 41/3).

dikkat

Ret talebinin mutlaka dilekçeyle yapılması; dilekçede ret sebepleri ile delil veya emarelerin açıkça gösterilmesi, varsa belgelerin eklenmesi gerekir (HMK m. 38/2).

Ret Talebinin İncelenmesi

Ret talebinin *geri çevrilmesinin* söz konusu olduğu üç (istisnai) hâl dışında, ret sebebinin mevcut olup olmadığı, reddi istenen hâkim dışındaki bir mahkeme veya hâkim (*merci*) tarafından incelenir. *Merci*nin neresi olduğu Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 40'ıncı maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, kural, ret talebinin, reddi istenen hâkim katılmaksızın incelenmesidir. Reddi istenen hâkimin katılmamasından dolayı mahkeme toplanamıyor ya da mahkeme tek hâkimden oluşuyorsa, ret talebi, o yerde asliye hukuk hâkimliği görevini yapan diğer mahkeme veya hâkim tarafından incelenir. O yerde başka bir asliye hukuk hâkimi yoksa, buna karşılık bir asliye ceza hâkimi varsa, ret talebi onun tarafından; aksi hâlde, en yakın yerdeki asliye hukuk mahkemesince incelenir. Sulh hukuk hâkimi reddedildiği takdirde, ret talebi, o yerdeki diğer sulh hukuk hâkimi tarafından incelenir. O yerde, sulh hukuk hâkimliği görevi tek hâkim tarafından yerine getiriliyorsa o hâkim hakkındaki ret talebi, bulunma sıralarına göre; o yerdeki sulh ceza hâkimi, asliye hukuk hâkimi, asliye ceza hâkimi, bunların da bulunmaması hâlinde, en yakın yerdeki sulh hukuk hâkimi tarafından incelenir. Bölge adliye mahkemesi hukuk dairelerinin başkan ve üyelerinin reddi talebi, reddedilen başkan ve üye katılmaksızın görevli olduğu dairece karara bağlanır.

Ret talebi kendisine gelen mahkeme (merci), incelemesini dosya üzerinden, gerekliyse duruşmalı olarak yapar (HMK m. 42/1). Ret sebepleri hakkında yemin teklif olunamaz (HMK m. 42/3). Ret sebebinin mevcudiyetinin tam olarak ispatlanması aranmaz; ret sebebinin *muhtemel* görülmesi (yaklaşık ispat) halinde *merci* ret talebini kabul eder (HMK m. 42/2).

dikkat

Ret sebepleri hakkında yemin teklif olunamaz.

Ret talebinin yapılmasından mercinin bu talep hakkındaki kararına kadar, hakkında ret talebi ileri sürülen hâkim kural olarak davaya devam edemez. Bu durumda, söz konusu hâkim, ilgili dava bakımından sadece acele olarak yapılması gereken işlemleri (delil tespiti, ihtiyati tedbir ve ihtiyati haciz vb.) yapabilir. Keza, davanın (veya işin) bizatihi kendisi gecikmesinde sakınca bulunan davalar (yahut işler) cümlesinden ise, reddi istenen hâkim bir taraftan o davaya (veya işe) bakmaya devam edebilir (HMK m. 42/4).

Ret talebinin kabulü hâlinde, davaya bir başka hâkim tarafından bakılacaktır. Ret talebinin reddi hâlinde ise, reddi istenen hâkim davaya (kaldığı yerden itibaren) bakmaya devam eder (HMK m. 42/5). Esas hüküm bakımından istinaf yolu kapalı bulunan dava ve işlerde, hâkimin reddi talebi hakkındaki merci kararları kesindir. Buna karşılık, esas hüküm bakımından istinaf yolu açık bulunan dava ve işlerde ise ret talebi hakkındaki merci kararına karşı tefhim veya tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde *istinaf* yoluna gidilebilir (HMK m. 43/1-3).

Ret talebinin kabulü halinde, hakkında ret sebebi bulunan hâkim huzuruyla yapılan bütün işlemlerin iptal edilmesi söz konusu değildir. Bilâkis, bu durumda, *ret sebebinin doğduğu tarihten* itibaren *reddedilen hâkimce* yapılmış olan ve *ret talebinde bulunan tarafça itiraz* edilen *esasa etkili işlemler*, davaya daha sonra bakacak hâkim tarafından iptal edilir (HMK m. 43/3).

Öğrenme Çıktısı

4 Hâkimlerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamaya yönelik kuralları açıklayabilme

Araştır 3

"Dairemizin yerleşmiş içtihatlarına göre, dava açıldıktan sonra ve yargılama devam ederken duruşma hâkiminin şikâyet edilmesi veya hakkında dava açılmış olması ret nedeni değildir." Y 20. HD, E. 2011/8666, K. 2011/8577, T. 4.7.2011.

Yukarıdaki karardan hareketle hangi hallerde hâkimin reddinin talep edilebileceğini araştırınız.

İlişkilendir

Hâkimin bağımsızlığı ve tarafsızlığını ilişkilendiriniz.

Anlat/Paylaş

Hâkimin yasaklılığı ile reddinin ileri sürülme şekilleri arasındaki farkları tespit ediniz.

1 Medeni usûl hukuku, yargı ve yargı örgütü kavramlarını ilişkilendirebilme

2 Yargı kollarını ve adli yargı içinde yer alan mahkemeleri sıralayabilme

Medeni Usûl Hukuku Kavramı ve Yargı Örgütü

1 Roma hukukundan itibaren yapılan "özel hukuk – kamu hukuku" ayrımında, *özel hukuk* alanına dahil (maddi) *hukuk* normlarının öngördükleri haklara riayetle yükümlü olanların bunu kendiliklerinden yerine getirmemeleri hâlinde, güç kullanma tekelini elinde bulunduran devletin buna müdahale etmeye karar vermek üzere kurduğu kurumların (yargı örgütü – mahkemeler), söz konusu müeyyideye karar verme sürecini düzenleyen kurallar bütününe *medeni usûl hukuku* adı verilmektedir. Bir hakkın, buna riayet etmeye hukuk kuralıyla mecbur kılınmış kişi tarafından ihlal edilmesi halinde, bir taraftan, toplumdaki menfaat dengesi ve buna bağlı olarak sosyal barış bozulur; diğer taraftan, (özelde) o hakkın kendisine tanınmış olduğu kişiyle (hak sahibi – alacaklı) buna riayet yükümlüsü olan kişi (borçlu) arasında uyuşmazlık ortaya çıkar. İhlâlin giderilmesi, böylece ortaya çıkan uyuşmazlığın sona erdirilmesi ve bozulan sosyal barışın yeniden tesis edilebilmesi için düşünülebilecek yöntemlerden biri ihlale bağlanan müeyyideyi doğrudan doğruya hak sahibinin kendisinin uygulaması (bizzat ihkak-ı hak), diğeri ise güç kullanma yetkisini münhasıran kendi elinde bulunduran devlete (onun bu iş için görevlendirdiği organ olan mahkemelere) başvurmaktır. İhkakı hak istisnai hâller dışında yasaklanmıştır. Yargı ise "soyut hukuk kurallarının, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından, somut bir uyuşmazlığın giderilmesi amacıyla, yargısal usûllere uyularak tatbik edilmesi" olarak tanımlanmaktadır.

2 Türk hukukunda altı farklı yargı kolunun bulunduğu söylenebilir: Bunlar; anayasa yargısı, adli yargı, idari yargı, hesap yargısı, seçim yargısı ve nihayet uyuşmazlık yargısıdır. Genel olarak ifade etmek gerekirse, kamu hukuku – özel hukuk ayrımında, özel hukuk alanına giren hukuk dallarında düzenlenmiş olan hukuki ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıkların, hukuk mahkemelerince, medeni usûl hukuku tarafından öngörülen yöntemler dahilinde çözümlenmesi, adli yargının "medenî yargı (hukuk yargısı)" (alt) kolu olarak adlandırılmaktadır. Adli yargının medeni yargı alanında ilk derecede görev yapan mahkemelerine *hukuk mahkemeleri* adı verilir. Önlerine dava yoluyla gelen uyuşmazlıklara ilk önce bakan bu mahkemeler de genel mahkemeler ve özel mahkemeler şeklinde iki gruba ayrılır. İlk derecede verilen kararların denetiminin yapıldığı kanun yolları için ayrı bir mahkeme örgütlenmesine gidilmiştir. İlk derecede verilen ve verildiği anda kesin olmayan nihai kararların *hukuk ve vakıa (olgu)* açısından kanun yolu (*istinaf*) denetimi bölge adliye mahkemeleri tarafından yapılır. İlk derecede (ve ayrıca kurulduğu yargı kollarında istinaf derecesinde) verilen nihai kararların hukuka uygun olup olmadığını kontrol eden ve böylece aynı zamanda ilgili yargı kolu açısından ülkede içtihat birliğinin sağlanması görevini yerine getiren mahkemeler yüksek mahkeme olarak adlandırılmaktadır. Anayasaya göre Anayasa Mahkemesi (AY m. 146 vd.), Yargıtay (AY m. 154), Danıştay (AY m. 155) ve Uyuşmazlık Mahkemesi (AY m. 158) yüksek mahkemedir.

öğrenme çıktıları ve bölüm özeti

3 Medeni usûl hukukunun konusunu, amacını ve kaynaklarını açıklayabilme

Medenî Usûl Hukukunun Konusu Amacı ve Kaynakları

3 Medeni usûl hukukunun konusunu, bir dava veya talebin mahkeme önüne getirilmesinden bunun mahkemece karara bağlanmasına kadar olan sürecin yöntem açısından düzenlenmesine, verilen kararın kesinleşmesi ile doğurduğu sonuçların ortaya konulmasına dair kurallar oluşturur. Medeni usûl hukukunun en önemli amacının, mahkemenin önüne gelen dava ve talepleri karara bağlaması sürecinin tâbi olduğu kuralları düzenlemek, bu yolla belirlilik sağlamak ve keyfiliğin önüne geçmek olduğu söylenebilir. Medeni Usûl Hukuku'nun başlıca kaynakları; Anayasa, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, bilhassa özel mahkemelerin kuruluşunu düzenleyen kanunlardır. Ayrıca Türk Medenî Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu gibi temel kanunlarda da medeni usûl hukukunu ilgilendiren hükümler bulunur. Keza, 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun, 2797 sayılı Yargıtay Kanunu, 492 sayılı Harçlar Kanunu ve 7201 sayılı Tebligat Kanunu gibi medenî usûl hukukuna yönelik hükümler içeren pek çok kanun vardır. Yargıtay kararları da medenî usûl hukuku açısından çok büyük bir önemi haizdir. Bunlar arasında, sayısı pek de az olmayan içtihadı birleştirme kararları önemli bir yer tutmaktadır.

4 Hâkimlerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamaya yönelik kuralları açıklayabilme

Yargılama Faaliyetinin Niteliği, Süjeleri ve Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı

4 Bağımsızlığın kapsamı, esas itibariyle Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaate göre hüküm vermektir. Hâkimin Anayasaya, hukuka ve kanunlara uygun olarak vicdani kanaatine göre karar verebilmesi için, kendisiyle, önüne gelen somut uyuşmazlığın tarafları arasında "bağımlılık" yaratacak bir yakınlığın yahut ilişkinin bulunmaması, hâkimin tarafsız olması gerekir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu, medeni yargı açısından hâkimlerin tarafsızlığını sağlamaya yönelik iki ayrı müesseseye yer vermektedir. Bunlardan birincisi hâkimin yasaklılığı, ikincisi ise hâkimin reddidir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 34'üncü maddesinde, hâkimin davaya bakmaktan yasaklılığı sebepleri yedi bent halinde sayılmıştır. Bunlar kanunda tahdidi olarak sayılmış olup, örnekseme yoluyla genişletilemez. Hâkimin reddi sebepleri ise hâkimin yasaklılığı sebepleri gibi sınırlı sayıda değildir; Kanunda ret sebebi oluşturabilecek bazı hâller örnek olarak gösterilmiştir. Hâkimin tarafsızlığından şüphe edilmesini gerektiren önemli bir durumun mevcut olması halinde hâkimin reddi mümkündür.

1 Soyut hukuk kurallarının, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından, somut bir uyuşmazlığın giderilmesi amacıyla, yargısal usûllere uyularak tatbik edilmesine ne ad verilir?

A. Yargı
B. Kanun yolu
C. İhkak-ı hak
D. Medeni Usûl Hukuku
E. Uyuşmazlık

2
I. Hukuki barışı sağlamak
II. Dava ve taleplerin hukuka uygun şekilde sonuca ulaştırılmasını sağlamak
III. İhlale bağlanan müeyyideyi hak sahibinin kendisinin uygulamasını sağlamak

Yukarıdakilerden hangileri medeni usûl hukukunun amaçları arasında yer alır?

A. Yalnız I
B. Yalnız II
C. I ve II
D. II ve III
E. I, II ve III

3
I. Danıştay
II. Yargıtay
III. Uyuşmazlık Mahkemesi
IV. Anayasa Mahkemesi

Yukarıdakilerden hangileri Anayasa'ya göre yüksek mahkemelerdendir?

A. I ve II
B. II ve IV
C. I, II ve III
D. I, II ve IV
E. I, II, III ve IV

4 Aşağıdakilerden hangisi genel mahkemedir?

A. Aile Mahkemesi
B. Tüketici Mahkemesi
C. Kadastro Mahkemesi
D. Asliye Hukuk Mahkemesi
E. İcra Mahkemesi

5
I. Bölge Adliye Mahkemesi ilk derece mahkemesi tarafından verilmiş kararlar ile ilgili hukuki denetim yapar; vakıa (olgu) denetimi yapamaz.
II. Yargıtay, ülkede içtihat birliğinin sağlanması amacıyla kurulmuştur.
III. Bölge adliye mahkemesine verildiği anda kesin olmayan nihai kararlar için başvurulur.

Yukarıdaki ifadelerden hangileri doğrudur?

A. Yalnız I
B. Yalnız II
C. I ve II
D. II ve III
E. I, II ve III

6 Hâkimlerin Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak, vicdani kanaatine göre karar vermesi ve başka bir organ, makam yahut merciden emir ve talimat almaması aşağıdakilerden hangisinin kapsamında değerlendirilir?

A. Hâkimlerin bağımsızlığı
B. Hâkimin yasaklılığı
C. Hâkimin tarafsızlığı
D. Hâkimlerin sorumluluğu
E. Hâkimin reddi

7 Hâkimin yasaklılık sebepleri ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

A. Hâkim eski eşinin davasına bakamaz, talep olmasa bile çekilmek zorundadır.
B. Hâkim nişanlısının davasına bakamaz, talep olmasa bile çekilmek zorundadır.
C. Hâkim kuzeninin davasına bakamaz, talep olmasa bile çekilmek zorundadır.
D. Hâkim evlatlığının davasına bakamaz, talep olmasa bile çekilmek zorundadır.
E. Hâkim kayyımlığını yaptığı kişinin davasına bakamaz, talep olmasa bile çekilmek zorundadır.

8 I. Ret talebi süresi içinde yapılmamışsa

II. Ret sebebi ve buna ilişkin inandırıcı delil ve emare gösterilmemişse

III. Ret talebinin davayı uzatmak amacıyla yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa

Yukarıdaki hâllerden hangilerinin varlığı durumunda ret talebi geri çevrilir?

A. Yalnız I
B. Yalnız II
C. I ve II
D. II ve III
E. I, II ve III

9 Ret sebebinin varlığını bilen taraf, bu durumu en geç ne zaman ileri sürmelidir?

A. Dava dilekçesinde
B. Cevap dilekçesinde
C. İlk duruşmada
D. Karar duruşmasında
E. Sözlü yargılamada

10 Yasaklılık ve ret sebepleri ile ilgili aşağıdakilerden hangisi Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na aykırıdır?

A. Ret sebepleri hakkında yemin teklif olunamaz.
B. Ret sebebinin mevcudiyetinin tam olarak ispatlanması gerekir.
C. Yasaklılık sebepleri yargılamanın her aşamasında ileri sürülebilir.
D. Hükmün hakkında yasaklılık sebebi olan bir hâkim tarafından verilmiş bulunması bir yargılamanın yenilenmesi sebebidir.
E. Ret talebinin mutlaka bir dilekçeyle yapılması gerekir.

1. A	Yanıtınız yanlış ise "Genel Olarak Yargı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise "Medeni Usûl Hukukunun Amacı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. E	Yanıtınız yanlış ise "Yargı Örgütü" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. D	Yanıtınız yanlış ise "Yargı Örgütü" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. D	Yanıtınız yanlış ise "Yargı Örgütü" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. A	Yanıtınız yanlış ise "Mahkemelerin Bağımsızlığı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. C	Yanıtınız yanlış ise "Yasaklılık Sebepleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. E	Yanıtınız yanlış ise "Ret Talebinin İleri Sürülmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. C	Yanıtınız yanlış ise "Ret Talebinin İleri Sürülmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. B	Yanıtınız yanlış ise "Ret Talebinin İncelenmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

1 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Hukuk dalları, kamu hukuku ve özel hukuk olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Özel hukuk kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlıkları, kamu hukuku ise devlet yönetimi ve kişilerin devletle olan ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlıkları inceler. Kamu hukukunun alt dalları, Anayasa Hukuku, Ceza Hukuku, İdare Hukuku, Vergi Hukuku vb; özel hukuk alanları Medeni Hukuk, Ticaret Hukuku, Medeni Usûl Hukuku, İcra ve İflas Hukuku vb.dir. Her ne kadar bu ayrım benimsense de, Medeni Usûl Hukuku ve İcra ve İflas Hukuku'nun aynı zamanda kamusal bir karakteri de vardır.

Araştır 2

Medenî usûl hukukunun amacının her ne pahasına olursa olsun maddî gerçeklik temelinde bir karar vermek olduğu söylenemez. Medeni yargılama hukukunda maddî gerçekliğe ulaşmak bazen ispat ve delillere ilişkin sınırlamalar (örneğin belirli bir parasal sınırın üzerindeki hukuki işlemlerden kaynaklanan hukuki uyuşmazlıklarda senetle ispat zorunluluğunun bulunması, delillerin davanın belirli bir kesiti içinde mahkemeye bildirilmesinin zorunu olması, hukuka aykırı yollardan elde edilen delillerin mahkeme tarafından dikkate alınamayacak olması), bazen de dava yahut talebin konusunun niteliği gereği ilgili taraf yahut talepte bulunana mahkeme sürecinde de tanınan *tasarruf yetkisi* karşısında davacının davasından feragat etmesi veya davalının davayı kabul etmesi sonucu davanın sona ermesi nedeniyle medenî usûl hukukunun bir amacı olarak kabul edilemez. Medenî usûl hukukunun asli ve en önemli amacı, mahkemelerce görülen dava ve talepleri karara bağlaması sürecinin tâbi olduğu kuralları düzenlemek, bu yolla hukuki birliği sağlamak ve keyfiliğin önüne geçmek olduğu söylenebilir.

1 Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 3

Kanun, bazı örnekleri sıralayarak, onlardan birisinin somut davada varlığı halinde, hâkimin reddi sebebinin (hâkimin tarafsızlığından şüphe edilmesini gerektiren önemli sebebin) gerçekleşmiş sayılacağını belirtmiştir. Hâkim hakkında ret sebebinin varlığının kabul edildiği hâller şunlardır: Hâkimin davada iki taraftan birine öğüt vermiş ya da yol göstermiş, davada iki taraftan birine veya üçüncü kişiye, kanunen gerekmediği hâlde, görüşünü açıklamış olması; davada tanık veya bilirkişi olarak dinlenmiş veya hâkim ya da hakem sıfatıyla hareket etmiş olması; davanın, dördüncü derece de dahil yansoy hısımlarına ait olması; dava esnasında, iki taraftan birisi ile davası veya aralarında bir düşmanlık bulunması. Hâkimin reddi sebepleri, hâkimin yasaklılığı sebepleri gibi sınırlı sayıda değildir; Kanunda ret sebebi oluşturabilecek bazı haller örnek olarak gösterilmiştir. Hâkimin tarafsızlığından şüphe edilmesini gerektiren önemli bir durumun mevcut olması halinde hâkimin reddi mümkün olur. Ret talebi süresi içinde yapılmamışsa, ret sebebi ve bu sebebe ilişkin inandırıcı delil veya emare gösterilmemişse ve ret talebinin davayı uzatmak amacıyla yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa, ret talebi geri çevrilir. İlgili kararda da dava açıldıktan sonra hâkimin şikâyet edilmesi ya da hâkimle ilgili dava açılmasının dürüstlük kuralına aykırı olduğu ve davayı uzatmak amacıyla yapıldığı mahkeme tarafından takdir edilmiştir. Öne sürülen her ret sebebi, her dava bakımından ayrı ayrı incelenmelidir.

Kaynakça

Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S., ve Hanağası, E. (2019). *Medeni Usûl Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Atalı, M., Ermenek, İ., Erdoğan, E. (2018). *Medeni Usûl Hukuku,* Ankara: Yetkin Yayınları.

Budak, A.C. ve Karaaslan, V. (2019). *Medeni Usûl Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Kuru, B. (2019). *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı (İstinaf Sistemine Göre Yazılmış).* Ankara: Yetkin Yayınları.

Pekcanıtez, H., Atalay O. ve Özekes M. (2019). *Medeni Usûl Hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Postacıoğlu, İ. ve Altay, S. (2015). *Medeni Usûl Hukuku Dersleri*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Postacıoğlu, İ. E. (1975). *Medenî Usûl Hukuku Dersleri,* İstanbul.

Üstündağ, S. (2000). *Medeni Yargılama Hukuku*. Cilt 1-2. İstanbul.